

Markku Hattula

TALVISODAN
KAHDET KASVOT

Karisto
Helsinki

© Markku Hattula ja Karisto / Kustannusosakeyhtiö Otava 2025

Tekstin- ja tiedonlouhinta kielletty.

ISBN 978-951-1-51358-2

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2025

1.

Aluesairaalan varustamista sotasairaalaksi jatkettiin kovalla kii-reellä.

Aino siirsi kahden muun hoitajan kanssa raskaan ruokapöydän kanslian vieressä olevaan liinavaatevarastoon, joka oli tyhjennetty tavaroista. Tilasta oli tarkoitus tehdä leikkaussali, nimi oli liian hieno muutaman neliön kokoiselle ikkunattomalle kopperolle. Huoneen katossa roikkui lamppu, jonka kylmänvalkoinen, kirkas valo paljasti varastohuoneen kellastuneet seinät, irronneet maalior-kokset ja vääntyneet lattialistat, joiden välistä pakkanen tunki jäiset kyntensä leikkauspöydän vieressä seisovien varpaisiin ja nilkkoihin.

Hoitotarvikkeista oli kova puute. Puolustusministeriön lää-kintäosasto oli jo keväällä anonut rahaa tilataksaan sidetarpeita, instrumentteja, lääkkeitä ja paareja, mutta puolustusministeri Niukkanen oli tyrmännyt määrärahasyönnön. Sodan syttymiseen ei hän eikä moni muukaan ministereistä tai korkeassa asemassa olevista virkamiehistä ollut uskonut.

Nyt kun sota oli alkanut, kaikki halusivat yhtä aikaa lisää lää-kintätarvikkeita, varastot tyhjenivät eikä nopeisiin kuljetuksiin riittänyt kalustoa. Tulisi menemään aikaa ennen kuin lääkkeiden ja hoitotarvikkeiden tuotantoa saataisiin lisättyä, tilaukset ulko-mailta toimimaan ja kuljetukset pelaamaan kunnolla.

– Semmoinen on mies kuin on nimikin, kunnanlääkäri Karpio oli sanonut poikettuaan aluesairaalan puolelta katsomassa sotasai-raalan varustelua, – Niuuhoniukkanen istuu valtion rahojen päällä kuin tikku paskassa, eikä ymmärrä isänmaan hädästä mitään, nyt kaikki on sitten jo myöhäistä.

Karpio oli määrätty vastaamaan oman toimensa ohella sotasairaalaan tuotavista potilaista, rintamalla oli joukkosidontapaikat ja vähän kauempana rintaman takana kenttäsairala, josta pahiten haavoittuneet oli tarkoitus kuljettaa sotasairaalaan. Kuljetusmatkat olivat pitkiä ja vihollisen lentokoneet, tykkituli ja partiot uhkaamassa kuljetuksia. Autoja oli liian vähän, niitä tarvittiin joukkojen, aseiden, materiaalien ja huoltotarvikkeiden kuljetuksiin. Haavoittuneita jouduttiin vetämään ahkiassa pitkin korpia, joskus kantamalla tai hevosien vetämillä purilailla joukkosidontapaikalle ja sieltä hevosreessä tai auton kyydissä kenttäsairalaan ja pahiten haavoittuneet sotasairaalaan. Matkanteko oli hidasta, piti suojautua vihollisen hyökkäyksiltä ja odottaa pimeän tuloa. Moni pahasti haavoittunut ehti menehtyä veren hukkaan, kylmyyteen tai hoidon puutteeseen ennen kuin pääsi sairaalaan saakka.

– Siinä se nyt on, leikkauspöytä, Aino sanoi Kertulle, sairaanhoitajalle, joka oli siirretty aluesairaalan puolelta sotasairaalaan. Naiset olivat levittäneet pöydälle kirjavan kerniliinan ja siirtäneet seinustalle pienen pöydän instrumenttitasoiksi. – Toivottavasti tämä kelpaa Roivakselle.

– Ei täältä muutakaan paikkaa leikkauspöydälle löydy, Kerttu huokaisi, – onpahan ainakin kirkas valo ja tukeva pöytä.

Kertun mies oli joutunut ensimmäisten joukossa rintamalle, viikkoon ei miehestä ollut kuulunut mitään. Rintamalta oli vaikea saada viestejä, tiedot taistelujen kulusta olivat sotasalaisuuksia, tappioista ei kerrottu ja voittoja suurenneltiin.

– Täällä ne menetykset alkavat näkyä ensimmäisenä, kun haavoittuneita alkaa tulla, Kerttu suoristi kerniliinan ryppyjä kädellään, – kunhan ei tarvitsisi olla ottamassa omaa miestä vastaan.

– Älähän nyt, ei siellä jokainen tule ammutuksi, Aino koki lohduttaa ja tiesi samalla itsekin kuinka tyhjiä olivat sanat sellaiselle, joka sai koko ajan pelätä pahinta rakkaansa puolesta.

Raja oli vain viidenkymmenen kilometrin päässä kirkonkylästä, savupatsaat näkyivät kylälle saakka. Sitä mukaa kun joukot joutuivat vihollisen edessä perääntymään, rajan talot sytytettiin palamaan, niitä ei haluttu jättää vihollisjoukkojen asuttaviksi.

– Karpio lupasi tuoda omalta vastaanotoltaan leikkausvälineitä ja muita hoitotarvikkeita, Aino tiesi kertoa, – kaikesta on puutetta, eihän tämmöistä kukaan osannut odottaa.

– Mitenkähän ne miehet siellä rintamalla, Kerttu huokaisi – onko edes kunnan aseita kaikille. Eihän se meidän Veikkokaan mikään sotilas ole, semmoinen hiljainen työnjohtaja yhtiöllä vaan. Olisi ollut tyytyväinen, kun olisi saanut heilua leimakirveen kanssa metsässä ja mitata pöllipinoja. Oli niin mielissään, kun oli semmoiseen hommaan kurssit käytyään päässyt, ja kun minäkin pääsin sairaalaan hoitajaksi. Veikko sanoi, että kyllä meillä on asiat nyt hyvin, tuli oikein lähelle ja puristi lujasti itseään vasten, semmoinen jorrikkä. Kerttu pyyhkäisi silmäkulmaan pyörähtäneen kyyneleen kämmenselällä pois.

– Meidän on vaan jaksettava uskoa ja toivottava parasta, Aino laski kätensä Kertun olkapäälle, – että miehet jaksavat, että me kaikki jaksamme, kunnes sota päättyy.

– Niin kai sitten ei kai tässä muutakaan voi, Kerttu otti käteensä rievun ja alkoi pyyhkiä leikkaussaliksi muuttuneen varaston seiniltä pölyrihmoja pois. Ainon olisi tehnyt mieli puhua Kertulle Väinöstä, hänen poikansa isästä, joka oli häipyntyt hänen elämästään heti, kun oli kuullut Ainon raskaudesta. Väinöstä ei sen jälkeen ollut kuulunut mitään. Aino muisti vieläkin sen katseen, joka miehen silmiin oli syttynyt, kun hän oli iloisena kertonut raskaudestaan. Kuin eksynyt villieläin, näättä tai kettu, hermostuneesti puseron helmaa nypränneet sormet ja edestakaisin vispanneet jalkaterät kuin lähtömerkkiä odottamassa, milloin olisi aika rynnätä pakoon.

Mitä sinä pelkää, Ainon oli tehnyt mieli kysyä. Mies oli säälistänyt häntä ja hän oli siksi jättänyt kysymättä, tarttunut vain miehen käteen, puristanut levottomat sormet kämmmentensä väliin ja silitellyt sitten miehen käsivartta kuin olisi rauhoitellut pelokasta koiranpentua. Puhuu kun ehtii, Aino oli silloin ajatellut, mutta ei mies ollut puhunut vaan paennut.

Jossakin rintamalla kai sekin miesparka nyt seilaa pelkojensa kanssa, välähti Ainon mielessä. Sitten kaksi hoitajaa ilmestyi aluesairaalan puolelta raahaten mukaan puista laatikkoa.

– Karpio käski tuomaan nämä tarvikkeet tänne, toinen hoitajista sanoi, – mihin tämä jätetään. Aino näytti kädellään tietä ja lähti menemään hoitajien edellä kohti tarvikevarastoa.

2.

Joukkue saapui tiheän kuusikon reunaan, johon teltat oli pystytetty valmiiksi.

Miehet laskivat selässä keikkuneet reput ja aseet maahan, rupesivat kaivelemaan tupakkavehkeitä taskuistaan ja pysähtyivät välillä kuuntelemaan edestäpäin kuuluvia sodan ääniä.

Konekiväärisarjat hakkasivat pakkasen jäisissä kourissa kyyristelevää kuusikkoa, kauempana jyrähtelevien tykkien äänet vyöryivät metsien ja soiden yli kuin myrskyn repimä meren aallokko. Joukkosidontateltan edessä lumi oli värjäytynyt punaiseksi, lääkintämies valkoinen nauha käsivarressaan kyykisteli teltan vieressä vedellen tupakasta savua sisuksiinsa, heitti lopulta palaneen natsan lumeen ja painui teltan ovesta sisään jatkamaan työtään. Teltasta kuului haavoittuneiden valitusta, joku kiroili, joku huusi apua, pelkäsi kuolevansa.

Väinö seiso i oman ryhmänsä miesten joukossa tupakkaa poltellen odottamassa, mitä seuraavaksi tulisi tapahtumaan. Jännitys tuntui kutinana iholla, hän veti kintaan kädestään ja hieroi sormenpäillä kaulaansa, jossa tuntui pistelyä. Sama kutina kuin lapsena silloin, kun isä oli sanonut lähtevänsä, ja Väinö oli aavistanut, ettei se tulisi enää koskaan takaisin. Sitäkö tämä oli, aavistus siitä, ettei hän itsekään palaisi tältä reissulta elävänä takaisin. Väinö veti havupuiden kyllästämää ilmaa syvälle keuhkoihinsa ja tunsi vähitellen rauhoittuvansa. Hän oli jo sotaväessä oppinut, että suurin osa ajasta kului odotteluun, sama homma näytti jatkuvan sodassakin. Joukkueenjohtaja ylikersantti Routamaa komensi ryhmänjohtajat mukaansa,

yhdessä he lähtivät kävelemään teltojen välille tallautunutta polkua komentoteltan suuntaan.

– Siellä tuntuu olevan jo täysi rähinä päällä, Korpisalon Artuksi itsensä esitellyt mies sanoi katsellen kuusikosta kuuluvan ammunnan suuntaan. Miehellä oli leveät hartiat, sotilaallinen ryhti ja ruskeissa silmissä levollinen katse. – Pojat on siellä jo tosipaikan edessä.

– Siellä sitä ollaan kohta mekin, sanoi Perälä-niminen Pohjanmaan lakeuksien poika. Väinö oli jutellut hänen kanssaan junamatkan aikana. Perälä otti karvalakin päästään ja raapi kaksin käsin höyryävää päälakeaan. – Joudutaan tulikasteeseen. Sanovat että kun siitä selviää, sitten on jo helppoa.

– Ei täällä mikään helppoa ole, Konsta oli ehtinyt saada sätkän käryämään suupieleensä. – Työnsivät minullekin tämän torrakon kouraan vaikka sanoin, että en minä täällä rupea ketään tappamaan. Konsta oli tökännyt aseensa perä edellä eteensä hankeen, aseesta oli jäänyt näkyviin vain piippu.

– On se hyvä olla vähän kättä pitempää, jos joutuu vihollisen kanssa vastakkain, Arttu kyykötöi suksiensa päällä, ase lepäsi poikittain hänen polviensa varassa.

– Ei se tappaminen mitään ratkaise, Konsta puhalteli savurenkaita ilmaan, – rauhassa pitäisi pystyä ihmisparkeiden elämään, ei tämä elo muutenkaan mitään herkkua ole.

– Vaan minkäs teet, kuuleehan tuon minkälaista puhetta se iippo siellä pitää, Perälä ehti vielä sanomaan, sitten vihollisen hävittäjät ilmestyivät kovalla volinalla pilviverhon takaa näkyviin. Miehet ryntäsivät etsimään suojaa puiden takaa, mutta pommien pauketta tai konekiväärien räiskettä ei tällä kertaa kuulunut. Hävittäjät hävisivät lasteineen läntisen pilviverhon taakse. Miehet kömpivät takaisin aukiolle vähän noloina, kun olivat viholliskoneiden volinaa säikähtäneet ja syöksyneet päätä pahkaa piiloon puiden helmoihin.

Miehet pudistelivat lunta vaatteistaan, samaan aikaan Routamaa käveli komentoteltalta alikersantit perässään miesten luo.

– Täällä ollaan heti kuin jänikset pää pensaassa, kun vähänkin ilmassa surisee, ylikersantti naureskeli.

Miehet päyilivät vaisuina toisiaan.

– Pitivät niin pirunmoista meteliä, Perälä puolustautui.

– Ääni on ihan erilainen, kun ne tosissaan ovat päälle tulossa, ylikersantti sanoi. – Tulette sen kyllä huomaamaan, silloin onkin syytä pistää päätä turpeeseen. Ryhmänjohtajat, ottakaa ryhmät komentoonne ja viekää miehet teltoille, pääsette kohta tositoimiin.

Alikersantti Kosonen pisti sukset jalkoihinsa ja viittasi miehet mukaansa. Väinö lähti hiihtämään muun joukon mukana mäen alla petäjäkössä näkyvää puolijoukkueteltaa kohti. Konsta oli heilauttanut kiväärin olalleen piippu alaspäin ja nujuutteli Väinön perässä eteenpäin synkkä ilme väsyneillä kasvoillaan.

3.

Marraskuun viimeisenä päivänä vihollisen joukot olivat tulleet useista kohdista kenttävartioiden valvoman rajan yli.

Rajaseudun talot oli ehditty hädin tuskin tyhjentää ja siirtää ihmiset ja elikot evakkoon. Kenttävartioiden välillä oli useita kilometrejä asumatonta erämaata, jossa liikkui vain hirvet, karhut, sudet ja ahmat. Vihollisen pelättiin murtautuvan puolustuslinjojen läpi ja marssivan rajalta lännen suuntaan kulkevia kahta tietä pitkin kirkonkylään. Siviileitä ei haluttu jättää sodan jalkoihin.

Aino oli ollut saattelemassa äitiään Ruusaa ja poikaansa evakkomatkalle Pohjanmaalle. Paljon ei mukaan ollut saanut tavaraa ottaa. Ruusa oli pakannut mukaansa vaatteita, perintökorunsa, pankkikirjan, tärkeät paperit, rahat, muutaman käyttöastian ja menomatkalle evääksi voileipiä ja maitopullon. Aino oli pakannut Tuomolle mukaan vaatteita, potan, silmäpuolinallan, puusta veistetyin kuorma-auton, puhki luetun Kultainen aasi -kirjan ja evääksi maitoa, nisua ja voileipiä.

– Eihän nämä eväät pitkälle riitä, Aino oli huokaillut äidilleen, – toivottavasti saatte matkalla ja sitten perillä jotakin syötävää.

– Kai se isänmaa omistaan huolen pitää, hänen äitinsä oli sanonut, – kodittomana on luotettava hyväntahtoisten ihmisten apuun.

– Pääset mummin kanssa matkalle, Aino oli kertonut pojalle ja rutistanut tämän lujasti itseään vasten, – auton kyytiin ja sitten junaan.

– Auto ajaa trum trum trum... Tuomo oli pörisyttänyt huu-
liaan niin, että suusta oli roiskunut sylkipisaroita.

– Äiti tulee myöhemmin, mummi pitää sillä aikaa Tuomosta huolta, Aino oli pörröttänyt pojan vaaleita hiuksia ja nieleskellyt alas ahdistusta, joka oli kuristanut kurkkua ja nostanut silmiin polttavia kyyneliä. Aino oli koettanut hymyillä pojalle ja pitänyt yllä reipasta mieltä, vaikka pelko ja ikävä olivat kouristaneet mahanpohjan kivikovaksi. Ainon mielessä viivähti muisto kesästä, leppoiset kävelyt järven rannassa, hiljaiset illat laiturilla ja Väinön lempeä ja hyväksyvä katse. Sitten syksyllä raskaus ja Väinön äkillinen lähtö. Äidin ja Tuomon lähdössä oli samanlaista äkillisyyttä, mutta nyt oli kuitenkin tiedossa syy, sota. Väinön lähdön syitä Aino oli joutunut miettimään itsekseen yön pitkinä tunteina. Miehestä ei lähdön jälkeen ollut kuulunut mitään. Jos taas kävisi niin, ettei hän kuulisi näistäkään rakkaistaan lähdön jälkeen mitään. Aino säikähti omia ajatuksiaan ja tunki ne nopeasti pois mielestään. Äiti oli ollut hänen tukensa ja turvassa isän kuoleman jälkeen. Ruusa rakasti lapsenlastaan ja tulisi nytkin sodan kauheuksien keskellä pitämään Tuomosta hyvää huolta, Aino oli siitä varma.

Äiti oli ollut evakkoon lähdössä ihmeen rauhallinen, oli varmaankin tuntenut itsensä tarpeelliseksi ainokaisen lapsenlapsensa pelastajana. Muutaman kerran äiti oli yrittänyt houkutella Ainoa mukaan evakkoon, mutta antanut lopulta periksi, kun Aino oli vakuuttanut, ettei hänellä tulisi olemaan mitään hätää ja että häntä tarvittiin nyt sairaalassa.

– Jonkun ne haavoittuneetkin on hoidettava, Aino oli sanonut, – eihän me kaikki voida täältä lähteä ja jättää sotapoikia oman onnensa nojaan, ja kun minulla on tämä sairaanhoitajan koulutuskin.

– Minä ainakin lähden ja vien pojan mennessäni turvaan, Ruusa oli sanonut.

– Totta kai lähdet ja minä olen siitä iloinen sinun ja Tuomon puolesta, Aino oli vakuuttanut. – Ei kai tämä tällöinen kauan voi kestää, tulen joka tapauksessa katsomaan teitä heti, kun täällä vähän rauhoittuu.

Sitten oli ollut vielä Ruusan koira, Rontti, isokokoinen, sekarotuinen koiravanhus, jota evakkokuormaan ei ollut huollittu mukaan.

– Keksin kyllä jotakin, Aino oli luvannut, – voihan se asua vaikka minun kanssani.

– Siitä ei mitään tule, kun olet päivät ja varmasti joskus yötkin töissä, äiti oli sanonut, – tiedät sen itsekin.

– Löydän kyllä jonkun paikan, Aino oli vakuuttanut.

– Parasta kun löydät jonkun joka..., hänen äitinsä oli jättänyt lauseen kesken. He kumpikin olivat tienneet mikä olisi koiralle parasta, kun Ruusa oli joutunut lähtemään evakkoon.

– Asunto jää kylmilleen, hänen äitinsä oli huokaissut, – siitä ei sen enempää kenenkään tarvitse huolta kantaa.

– Sen ainakin katson etteivät rosvot sinne pääse, Aino oli vakuuttanut.

– Kun on sota voi tapahtua mitä tahansa, Ruusa oli hypistellyt ikkunoihin ripustamiaan uusia talviverhoja, – jos ryssät tänne asti pääsee niin eihän silloin mikään säästy.

– Ei ne pääse, Aino oli koettanut vakuuttaa, vaikkei itsekään ollut asiasta mitenkään varma, – sitä varten meidän sotilaat on niitä vastassa, ja sitä varten jään minäkin tänne auttamaan.

Aamulla aikaisin Aino oli saatellut lähtijät kuorma-autolle, joka oli ollut valmiiksi odottamassa osuuskaupan pihalla. Pakkasta oli ollut parikymmentä astetta, autoa oli ympäröinyt väkevänhajuinen, sinisenharmaa pakokaasu. Pari sotilasta oli nostellut ihmisten tavaroita auton kyytiin ja auttanut vanhoja ja huonojalkaisia kiipeämään auton lavalle. Lava oli täyttynyt nopeasti hiljaisista lähtijöistä, jotka olivat istua kyhjöttäneet pahvilaatikoiden ja matkalaukkujen keskellä paksut pompat

ja turkit päällään, päät karvalakkien, huivien ja kaulaliinojen peitossa.

Tuomo oli istunut mumminsa sylissä ja huiskuttanut innokkaasti villalapasen peittämällä kädellään. Aino oli pakottanut itsensä hymyilemään, kunnes auto oli kadonnut tienmutkan taakse. Sen jälkeen itku oli purkautunut tyrskähdellen hänen suustaan ja silmistään ulos. Hän oli nojannut pitkään kaupan seinään, kuivannut taskusta kaivamallaan nenäliinalla silmiään ja pakottanut lopulta itsensä liikkeelle sairaalan suuntaan.

Illalla Aino oli mennyt suojeluskunnan talolle, josta käsin hoidettiin pitäjän evakuoiteja. Siellä hän oli selittänyt päiväystävälle kersantille, että äidin asunnossa oli koira, jota tämä ei ollut voinut ottaa mukaansa evakkomatkalle.

– Koira on isokokoinen ja vanha eikä minulla ole paikkaa mihin sen voisi panna, Aino oli saanut vaivoin sanotuksi ja tuntenut samalla, miten hänen äänensä oli ollut sortumaisillaan ja kyynelkanavat taas aukeamassa.

– Me hoidetaan asia, kersantti oli luvannut, – parempi niin, kun nämä ajat ovat nyt tämmöiset ja ihmiset on saatava turvaan.

Aino oli antanut äitinsä asunnon avaimen kersantille ja luvannut hakea sen takaisin, kun asia olisi hoidettu. Jälkeen päin Aino oli ajatellut, että he olivat kersantin kanssa puhuneet asiasta ja asian hoitamisesta, eivät koirasta.

Aino oli palannut suojeluskunnan talolta asunnolleen ja istahtanut takki päällä sohvalle muistelemaan, kuinka rakas Rontti oli ollut Tuomolle. Miten poika oli joka kerta koiran nähtyään halannut tätä lujasti ja miten koira oli antanut kaiken tapahtua, nuolaissut vain punaisella kielellään pojan kasvoja suurissa, ruskeissa silmissään lempeä katse.

Myöhemmin yöllä Ainin oli ollut vaikea saada nukutuksi. Kun hän vihdoin aamuyöstä oli vajonnut levottomaan uneen, Rontti oli tullut hänen luokseen häntäänsä iloisesti heiluttaen, nuolaissut karkealla kielellä hänen poskeaan, kääntynyt sitten

ja lähtenyt juoksemaan luppakorvat tuulella heilahdellen pois-
päin kadoten lopulta kokonaan näkyvistä.

Aino oli herännyt omaan itkuunsa.

4.

Ahvenpuron notkossa makasi joukko kaatuneita vihollissotilaita.

Taistelun päätyttyä miehet olivat etsineet itselleen istuinpaikat mättäiden, kivien ja kaatuneiden puiden päältä läheltä taistelupaikkaa. Muutamat Väinön ryhmän miehistä menivät uteliaina tutkimaan kaatuneita vihollissotilaita lähempää.

– Ihan tavallisen näköisiä ihmisiä, Arttu sanoi palattuaan ryhmänsä luo, – kummalliset piippalakit päässä ja huopatossut jalassa.

– Vaan kaikilla ei kyllä näytä olevan pakkasen kestäviä tamineita päällään, Määttä ihmetteli, – mistä lie tuokin porukka tänne kuljetettu.

– Ukrainasta kuului ainakin osa olevan, Arttu tiesi kertoa, – ei kai siellä tämmöisiä talvia ole kuin meillä.

– Piruparat, Perälä mutristeli pakkasen kangistamia huuliaan, – niille voi tulla vielä holotna Pohjolan korvessa, lähellä kolmeakymmentä nytkin. Jalkarätit ja kahdet villasukat on minullakin ja silti kipristelee varpaita.

– Vinkkelitossut voi olla hyvätkin näin kuivalla ilmalla, Määttä arveli, – tuollahan niitä on, sen kun menet lainaamaan, ne ei enää niitä tarvitse.

– Niin paljon ei palele, että alkaisin ryssän tossuja jalkaani vetämään, Perälä tuhahti.

– Ei ne mitään piruja ole, samanlaisia ihmisiä kuin mekin, Konsta katsoi haastavasti Perälää.

– Ei nyt ihan samanlaisia sentään, Perälä kuittasi.

– On siinä ainakin se ero, että nuo on tulleet meidän maille tappaminen mielessään, Kosonen sanoi. Miehen suupielissä näkyivät mällin jättämät ruskeat viirut, parta oli peittynyt valkoiseen kuuraan. – Meillä on oikeus puolustaa omaa maatamme, ja vähän pakkokin.

Joukkueenjohtaja ylikersantti Routamaa hiihteli ryhmän luo. Se oli käynyt erikseen jokaisen ryhmän luona kehumassa, kuinka hyvin joukkueen ensimmäinen torjuntataistelu oli onnistunut.

– Hyvin se meni, Routamaa sanoi, otti käteensä rinnalla roikkuneen karttialaukun ja alkoi asetella kompassia kartan päälle. Miehen luisten leukaperien kireät juonteet kielivät unettomista öistä. – Kakkosryhmästä kaatui yksi mies ja kolmosesta haavoittui pari, naapuriin verrattuna päästiin vähällä, vaikka jokainen menetys on tietenkin liikaa.

– Siellä sitä riittää heinää niitettäväksi, Perälä oli keskittynyt käärimään uutta sätkää edellisen juuri sammuttua.

– Heinää, Routamaa katsoi Perälää ymmärtämättä.

– Ukkoja meinaan... muutama sata kaatunutta ei siinä porukassa tunnu missään.

– Rupeaa se lopulta tuntumaan, kun ei anneta periksi, Routamaa sanoi.

– Meidän ryhmä selvisi tappioitta, Kosonen ilmoitti.

– Jatkakaa samaan mallin, Routamaa heilautti kättään ja potkaisi suksensa liikkeelle.

Kun uudet miehet ehdivät paikalle, ryhmä sai palata tuki-kohtaan, jonne oli tuotu tonkalla keittoa puolen kilometrin päässä korpinoitkelmassa sijaitsevasta kenttäkeittiöstä. Väinö tunsu, miten nälkä kurni suolissa. Hän ahmi pakista lämmintä lihakeittoa suuhunsa, haukkasi välillä vanikkaa, jonka päälle oli levittänyt peukalonpäällä jäisen voinokareen.

Kun miehet olivat syöneet, he saivat luvan siirtyä teltalle lepovuoroon.

– Tämmöistä se sota sitten on, Perälä sanoi, kun miehet makasivat illalla havujen päällä teltassa. Punakylkinen kamiina pohotti teltan keskellä lämpöä pakkasen kylmettämiin jäseniin.

– Näinkö pian se sodan olemus sinulle selvisi? Arttu kysyi.

– Luulen, ettei vielä ole nähty puoliakaan siitä, mitä tämä kaikki oikeasti tulee olemaan.

– Sota on sitä, että aamulla herätään, juodaan saikat, sitten mennään tappamaan, tullaan syömään, nukutaan ja taas aamulla sama uudelleen, Perälä sanoi. – Niin ja tärkeintä koko hommassa on se tappamisen meininki, sitä ei saa unohtaa.

– Voi siihen joku mutka tulla vielä matkaan, ennen kuin tämä savotta on lopussa, Arttu sanoi, nousi seisomaan, riisui villapaidan päältä ja ripusti sen kuivumaan narulle teltan kattoon lähelle kamiinaa.

– Niin kuin sekin, että tulee itse tapetuksi, tai ammutaan raajarikoksi, Määttä ehdotti.

– On siinä tietysti sekin mahdollisuus, Perälä myönsi.

Vähitellen puhe teltassa vaimeni, monen hengitys syveni kuorsaukseksi. Joku puhkesi puhumaan unissaan, joku hyppäsi jaloilleen ja alkoi karjua huutoon samalla käsillään, heräsi sitten ja sytytti tupakan hermoja rauhoitellakseen.

Väinö oli yrittänyt illan aikana muutaman kerran puhuttaa Konstaa, joka makasi havuvuoteellaan mantteli peittonaan ja tuijotteli puhumattomana teltan kattoon. Väinö sai Konstalta vastaukseksi yksitavuisia ynähdyksiä ja jätti lopulta miehen rauhaan.

Väinökin vajosi lopulta rauhattomaan unenhorteeseen, jossa hän oli kaivamassa Konstan kanssa ojaa valtion työttömyystyömaalla. Sieltä he olivat Konstan kanssa sotaan lähteneet määräyksen saatuaan. Unessa Väinön isä saapui lapio kädessään työmaalle.

– Minä tulín auttamaan teitä nyt, kun sotakin on alkanut, isä sanoi.

– Missä sinä olet ollut, Väinö kysyi, – lähdit, etkä sanonut mitään. Minä niin odotin...

– Sinusta on tullut mies, isä oli sanonut, tarttunut lapion ja polkaissut sen vetiseen suokuntaan, – minä tiesin, että sinä pärjäisit kyllä ilman minuakin.

Väinö hätkähti hereille ja tunsu syvää pettymystä, että kaikki oli ollutkin unta. Hän muisti, miten oli lapsuudessa seisonut monet kerrat heidän pienen mökkinsä pihamaalla, katsellut petäjäikön keskellä mutkittelevaa tietä ja odottanut, että isä ilmestyisi mutkan takaa näkyviin ruskea pusero ja ruskeat sarkahousut päällään, jaloissa jatsarikengät ja päässään harmaa lippalakki. Aika kului ja toivo Väinön mielessä oli hiipunut vähitellen pois. Tunne, että hän oli jotenkin vajaa, kelpaamaton, oli asettunut hänen sisälleen ja kalvoi siellä kuin joku mato tai käärme.

Väinö katsoi vieressään nukkuvaa Konstaa, joka oli vielä kasarmin varusvarastolla vakuuttanut, ettei ottaisi pyssyä käteensä eikä rupeaisi ihmisiä ampumaan.

Tuossa se nyt kuitenkin makaa sotapuku päällä ja senkin kivääri on telineessä odottamassa tappamistöihin ryhtymistä, Väinö ajatteli. Konsta makasi mantteliin kääriytyneenä havujen päällä ja kääntyili unissaan rauhattomasti puolelta toiselle. Sen kurkusta purkautui syviä huokauksia ja äkkinäisiä korahduksia.

5.

Iltapäivällä tuotiin ensimmäiset haavoittuneet sotasairaalaan.

Kolme miestä kannettiin paareilla punaisella ristillä merkitystä valkoisesta umpiautosta sairaalan ovesta sisään. Yhdellä potilaista oli valkoinen side käärittynä tiukasti pään ympärille, sideharson läpi oli tihkunut verta, mies näytti olevan tajuton. Toisen haavoittuneen lumipuvun hiha oli halkaistu ja käsi sidottu sideharson ja nahkaremmiin avulla kiinni miehen vartaloon. Verta oli tihkunut kääreiden läpi, veri oli värjäännyt likaisen lumipuvun tummanpunaiseksi. Mies valitti hiljaa. Kolmannen miehen olkapää oli paksun siteen peitossa, siteiden alta roikkui repeytyneen puseron verisiä riekaleita. Näytti siltä, että side oli kiedottu kovassa kiireessä pidättelemään verenvuotoa. Miehen silmät olivat kiinni, suusta kuului korinaa, valitusta ja yksittäisiä sanoja, joista ei mitään selvää saanut.

Haavoittuneet kannettiin makuusaliin. Kunnansairaalaasta sotasairaalan puolelle siirtynyt lääkäri Karpio kiirehti paikalle, riisui nopeasti päällystakin päältään, ripusti takin naulaan ja kiersi paidanhihoja käärien tarkastamassa haavoittuneiden miesten kuntoa.

– Tämä ensimmäiseksi leikkauspöydälle, Karpio kumartui päähän haavoittuneen miehen kohdalle, raotti varovasti miehen silmiä ja kysyi, kuuliko mies hänen puhettaan. Vastausta ei kuulunut. – Käskekää Roivaksen hälyttää toinen lääkäri paikalle tai vaikka kaksikin, näitä tulee varmasti lisää.

Hoitajia ja lottia ilmestyi paikalle. Kerttu lähti etsimään lääkintäkapteeni Roivasta. Karpio määräsi Ainon mukaansa

leikkaussaliin, jossa päähän haavoittunut nostettiin leikkauspöydälle. Karpio alkoi varovasti purkaa käärettä tajuttomana makaavan miehen pään ympäriltä. Aino keräsi likaiset kääreet kasaan ja heitti ne nurkassa olevaan jäteastiaan. Hän pelkäsi pyörtyvänsä, kun miehen otsa tuli kääreen alta näkyviin. Otsan yli kulki syvä, verinen haava, jonka luoti oli uurtanut miehen päähän. Aino pakotti itsensä katsomaan haavoittunutta suoraan kasvoihin, veti ilmaa syvälle keuhkoihinsa puristaen toisella kädellään lujasti leikkauspöydän reunaa, huimaus meni ohi.

– Muutama milli sivuun ja henki olisi mennyt, Karpio sanoi, – haava puhdistetaan ja ommellaan. Kovakalloinen mies kun ei ryssän nikkelikään ole siihen pystynyt, eiköhän tämä selviä tästä komealla arvella.

Aino ojensi Sterisolin ja vanutupon Karpiolle, joka alkoi varovasti puhdistaa haavaa, sotamies äännähti ja liikautti heikosti kättään, mutta rauhoittui sitten. Aino järjesti valmiiksi haavan ompeluun tarvittavat neulan, sakset ja langan apupöydälle ja keskittyi sitten tarkkailemaan haavoittunutta, jonka hengitys kulki katkonaisesti. Välillä miehen kurkusta kuului tuskaista korahtelua, sitten syvä huokaus, kunnes hengitys alkoi taas kulkea tasaisesti ja rauhallisesti.

Sillä aikaa kun Karpio ompeli puhdistetun haavan umpeen, Aino piti potilasta kädestä ja toivoi tämän tuntevan hänen kätensä puristuksen turvallisena. Hetken Aino kuvitteli, että käsi olikin Väinön, joka näin oli palannut hänen luokseen ja herättyään selittäisi hänelle, miksi oli raskaudesta kuultuaan paennut jättämättä mitään jälkiä itsestään. Aino tiukensi otettaan potilaan kädestä. Potilaan silmäluomet alkoivat väristä heräämisen merkiksi.

– Sitten vaan Vitolania haavan päälle, ennen kuin rupeat sitomaan, ettei sideharso tartu kiinni, Karpio neuvoi saatuaan ompelutyön valmiiksi. Karpio riisui suojakäsineet kädestään ja pyyhki valkoisella liinalla hikeä otsaltaan. – Kun potilas herää, annetaan

yksi Antineuralgin, se takaa kunnon unet eikä kipu tunnu. Aino tiesi särkylääkkeen voiman, hän oli kerran nyrjäyttänyt selkänsä kaaduttuaan jäätiköllä. Yksi illalla otettu Antineuralgin-pilleri oli pudottanut hänet uneen, joka oli jatkunut seuraavaan iltaan saakka. Kipu oli sinä aikana hävinnyt kokonaan.

Karpion mentyä Aino kävi hakemassa Kertun ja kaksi lottaa avukseen. Potilas oli sillä aikaa herännyt, ja Aino antoi hänelle lääkärin määräämän pillerin. Naiset siirsivät yhdessä potilaan leikkauspöydältä paareille, kuljettivat tämän sairaosastolle ja laskivat varovasti vuoteelle. Sairasosasto oli erotettu kevyellä, levyistä nopeasti pystyyn nostetulla seinällä aluesairaalan muusta osasta, ääniä ei seinä kyennyt vaimentamaan.

Aino tunsii leikkauksen jälkeen itsensä väsyneeksi, mutta lepoon ei ollut aikaa, seuraavaksi he siirsivät olkapäähänsä luodin saaneen haavoittuneen leikkauspöydälle. Karpio oli sillä välin käynyt vetämässä hermosavut ulkona ja palasi takaisin leikkauspöydän ääreen. Haavoittunut valitti hiljaa, kunnes nukahti eetteriannoksen jälkeen syvään uneen.

Luoti oli mennyt solisluun yläpuolelta läpi olkapäästä.

– Hyvä tuuri kun ei ole rikkonut luita, Karpio sanoi tutkituaan miehen, – vai voiko sanoa, että hyvä tuuri jos saa luodin olkapäänsä läpi.

Karpio leikkasi verisen puseron, villapaidan ja aluspaidan auki, vaatteiden alta paljastui hyytyneen veren peittämä olkapää. Karpio käänsi Ainon avustamana potilaan kyljelleen. Luoti oli tullut läpi selän puolelta lapaluun alimman kärjen vierestä. Karpio poimi teräväkärkisillä pihdeillä verisiä vaateriekaleita pois, niiden alta paljastui hyytyneen veren peittämä tummanpunainen haava. Karpio leikkasi Ainon ojentamilla pihdeillä tummuneet ihoriekaleet pois, puhdisti haavan ja sitoi sitten olkapään sideharsolla. Hän kiinnitti käden kantositeellä potilaan rinnalle. Kun sidos oli valmis, mies avasi silmänsä ja katseli hetken ympärilleen.

– Missä minä olen? miehen silmät harhailivat edestakaisin, kunnes katse pysähtyi Ainoon, – muistan vaan että minua lyötiin... se oli kova isku.

– Sinä olet nyt sotasairaalassa, Aino kuivasi pyyhkeellä hikeä miehen otsalta, – ei mitään hätää enää, lääkäri on hoitanut ampumahaavan. Kättä ei voi nyt hetkeen liikutella.

Mies yritti nousta ylös ja kiljaisi tuskasta, Aino laski kätensä rauhoittavasti miehen otsalle.

– Taisi käydä pahasti, mies ähkäisi, – muistan kun oltiin siirtymässä metsästä tielle, sitten tuli kova isku...

– Luoti on mennyt olkapäästä läpi, Aino rauhoitteli miestä pyyhkimällä liinalla tämän otsaa, – onneksi ei ole mennyt luita rikki. Siirrämme sinut nyt omaan sänkyyn, saat kipulääkettä, että pystyt nukkumaan.

– Mikä paikka tämä on?

– Aluesairaala, toimii nyt sotasairaalanakin, meillä on täällä monta lääkäriä ja meitä hoitajia, Aino selitti, – pidetään sinus-takin hyvää huolta.

– Kai minä paranen.

– Varmasti, kunnanlääkäri Karpio hoitaa sinua.

– Kotiin pitäisi saada sanaa.

– Puhutaan siitä vähän myöhemmin, nyt voit levätä, Aino rauhoitteli.

Kun mies oli siirretty omaan sänkyynsä, Aino antoi hänelle Antineuralginin, jonka mies nieli veden kera ja asettui sitten makaamaan kyljelleen sänkyyn. Seuraavaksi kolmas haavoittunut sai ensiavun käteensä. Osuma ei ollut kovin paha, haava puhdistettiin ja sidottiin.

Kello oli jo kymmenen illalla ennen kuin Aino pääsi lähtemään kotiinsa. Hän oli ollut töissä yhteen menoon viisi-toista tuntia ja tunsu itsensä kuolemanväsyneeksi kävellessään pimeässä tietä pitkin asunnolle. Pakkasta oli parikymmentä astetta, harmaan pilviverhon takaa näkyi hailakka kuunpuolikas,

kirkonkylä oli pimeä ja hiljainen. Sitten sotilaita kuljettava kuorma-auto ilmestyi näkyviin, sen keltaiset valot pyyhkivät tien varren lumipenkkoja. Auton mentyä Ainon ohi pimeys tuntui entistä mustemmalta.

Aino laahusti väsyneenä loppumatkan kotiinsa, nousi kerrostalon kitisevät portaat asuntoonsa ja heittäytyi vaatteita riisumatta sängylleen. Patterit paukkuivat ja vingahtelivat, huoneessa oli kuitenkin lämpimämpää kuin tavallisesti. Ainon mieleen tuli, että talonmies Juola oli säikähtänyt hänen uhkaustaan kannella tämän töistä pankinjohtaja Markkaselle, joka toimi kerrostalon isännöitsijänä. Juopotteluun taipuvainen Juola oli ehkä pelännyt potkuja ja hoitanut talon lämmitystä paremmin kuin aikaisemmin.

Aikansa sängyllä maattuaan Aino nousi ylös, riisui päällystakin päältäään, ripusti sen eteisen naulakkoon, lämmitti hellalla eilistä keittoa ja lusikoi sitä leipäpalan kera suuhunsa. Myöhemmin asetuttuaan kunnolla nukkumaan Aino ehti ajatella Tuomoa ja tunsisi sisällään korventavaa ikävää. Rakas poikani missä sinä olet? Ja sinäkin Väinö, tiedätkö edes, että sinulla on poika, ihana poika, Aino kuiskasi pimeyteen, puristi tyynyn syliinsä ja upotti kyyneleiset silmänsä tyynyä vasten. Siitä asennosta hän heräsi aamulla, kun ulkoa kuului taas moottoreiden jyrinää ja miesten huutoja.

6.

Joukkue oli joutunut perääntymään useita kilometrejä rajalta kirkonkylän suuntaan.

Uudet asemat oli kaivettu Kankaisten talon pellon reunaan. Paksun lumikerroksen alla maa oli osittain sulaa, miehet olivat syventäneet pellon reunaan kaivettua ojaa kenttälapioilla ja rautakangella poteroiksi itselleen. Konekivääripesäkkeet oli kaivettu puolustuslinjan molempiin päihin, pesäkkeiden eteen oli kasattu lunta näkösuojaksi.

Taempana kärrytien päässä sijaitsi Kankaisten talo, josta väki oli lähtenyt evakkoon. Taloon oli perustettu pataljoonan komentopaikka, pihaan oli kuljetettu aseita, ammuksia ja muonalaatikoita. Ladosta oli löytynyt heiniä hevosille, jotka talutettiin yöksi talliin ja navettaan. Lehmien parsiin oli jäänyt syömätöntä heinää ja ämpäreihin jäätynyttä jauhojuomaa. Maitopänikkä seisoj karjakeittiön lattialla, se oli puolillaan jäätynyttä maitoa. Talonväelle oli tullut kiire paeta ja ajaa samalla karja maantielle kulkemaan kohti kirkonkylää.

Puolelta päivin venäläisten tykistö rupesi ampumaan pellon yli taloa kohti, vihollisen tykkipatteri oli sijoitettu kauemmaksi puron taakse metsän suojaan. Tykinammukset räjähtelivät pellolla ja joukkueen asemien takana talon pihapiirissä. Yksi ammus osui talon nurkkaan repäisten hirsistä irti seinästä. Onneksi ammus jäi suutariksi, muutoin talo tavaroineen olisi levinnyt päreinä pitkin pihaa, tuskin sisällä olijatkaan olisivat ryminästä ehjinä selvinneet.

Ylikersantti Routamaa oli kiertänyt aamupäivällä joukkueensa asemissa ja vannottanut miehiä pysymään paikoillaan, vaikka tulisi mikä.

– Tähän se ryssä on pysäytettävä, Routamaa oli seisonut uhmakkaana asemien edessä ja tähynnyt pellon yli vihollisen suuntaan. Pellon takaa oli jo silloin kuulunut pahaenteistä moottorien rousketta.

– Kuuluu ajavan panssareita asemiin, Perälä oli sanonut, – millä me ne pysäytetään, kun ei ole edes yhtä pst-tykkiä vastassa.

– Panssareita ei ole näkynyt, Routamaa oli sanonut, hieronut kinnaskädellä poskipäitään ja venytellyt neuvottomana suupie-liään, – jos semmoisia näkyy niin sitten vaan kasapanosta telan alle ja polttopulloa ilma-aukkoon.

– Siinä voi kyllä mennä omakin henki, ennen kuin pääsee tarpeeksi lähelle, Perälä oli arvellut.

– Sodassa voi aina mennä henki, ja muutakin, Routamaa oli sanonut, – suomalainen sisu, muistakaa se.

Alikersantti Kosonen kulki tarkastamassa ryhmänsä ase-mia, tähysti erikseen jokaisen miehen ampumasektorin ja valoi uskoa miehiin, joiden kokemus taisteluista oli vähäinen.

Väinö nojasi kyynärpäillään poteron reunusta vasten ja kuunteli tykkien jyskettä. Lentäessään tykinammus piti ilkeää suhinaa, joka muuttui munaskuita tärisyttäväksi ulinaksi, kun ammus lensi asemien yli. Hetken kuulosti siltä kuin jättiläinen olisi lakaissut suurella luudalla pilviä pois taivaanlattialta. Talon takaa kuului huumaava paukahdus, kun ammus räjähti metsän keskellä.

– Saattaa se joku osua vielä kohdallekin, Korpisalon Arttu pyöritteli päätään ja yritti paikallistaa tykinammuksen osuma-kohtaa, – vielä menee reilusti yli, vaan kuinka kauan.

– Herran käres kaikki on, Manninen nyrpisteli nokkaansa kuin haistaakseen kohtalonsa, – pieni se on ihminen tämmöi-